

чає: здійснення прискореної модернізації фізично – та морально – застарілої технологічної бази ПЕК за допомогою впровадження результатів вітчизняних та іноземних досліджень і розробок, які вирізняються високим рівнем конкурентноздатності; зміцнення та розширення інфраструктури наукової, інженерно-технічної підтримки та супроводу експлуатації складного устаткування галузей ПЕК; встановлення технічних регламентів, розробка стандартів та нормативів безпеки і ефективності роботи енергетичних об'єктів та установок, а також – організація механізму державного нагляду за їх дотриманням [7, 9].

Невід'ємними питаннями, що потребують уваги, є: збільшення рівня екологічної безпеки підприємств ПЕК, нарощування темпів приватизації в ПЕК, а також – збільшення рівня соціальної захищеності та охорони праці на підприємствах ПЕК.

Вирішення проблемних питань функціонування й збалансованого розвитку ПЕК передбачає також усунення надмірної політизації енергетичної сфери, а також боротьби впливових політичних сил, фінансово-промислових структур і кримінальних угруповань за контроль над цією стратегічно важливою сферою.

Враховуючи вище наведене, підкреслимо, що для аналізу стану та глибинного розуміння проблем формування та розвитку вітчизняної енергетичної безпеки, а також – своєчасної та адекватної реакції держави на виникаючу загрозу енергетичній безпеці України, необхідно створити дієвий механізм розробки та реалізації системи оперативних і довгострокових заходів щодо попередження та моніторингу внутрішніх та зовнішніх загроз вітчизняній енергетичній безпеці.

Висновки. Таким чином, у статті було здійснено дослідження стану формування вітчизняної енергетичної безпеки, розглянуто основні проблеми її розвитку та окреслено пріоритетні шляхи їх подолання. Це дає змогу стверджувати: лише глибоке розуміння проблем досягнення енергетичної безпеки країни дозволить вибрати ефективні та дієві шляхи їх подолання та сприя-

тиме забезпеченню населення та економіки України надійними та якісними енергетичними продуктами, стабільному розвитку ПЕК та створенню гарантій для високого рівня енергетичної безпеки України. Досягнення поставлених цілей забезпечить високий рівень економічної безпеки та незалежності нашої держави на національній та світовій арені.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Незважаючи на складність ситуації, Україна має можливості для забезпечення високого рівня енергетичної безпеки. Для стабілізації ситуації необхідно здійснити системні та скоординовані дії всіх рівнів влади в рамках виваженої державної енергетичної політики. Тому проведення енергозберігаючої політики повинно бути пріоритетним державним завданням, що має стати об'єктом подальших досліджень.

1. Гроші/Економічна безпека/Енергоринок. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zerkalo-nedeli.com>.
2. Електроенергетика України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epu.kiev.ua>.
3. Енергетична стратегія України на період до 2030 і // Інформаційно-аналітичний бюлетень "Відомості Міністерства палива та енергетики України". – 2006. – Спеціальний випуск. 4. *Ермилов С.* Энергетическая стратегия Украины до 2030 года: проблемные вопросы содержания и реализации // Зеркало недели. – 2006. – № 20. 5. Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2003. 6. Закон України "Про енергозбереження" ВР України від 01 липня 1994 року № 74/94-ВР // Урядовий кур'єр. – 1994. 7. Деякі аспекти реалізації політики енергозбереження в Україні: Монографія / *Макогон Ю.В., Куденко Г.Е., Кадермєєва Д.С.* – Д., 2006. 8. Модернізація електроенергетики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tek.ua>.
9. Паливно-енергетичний комплекс України: стан, проблеми та перспективи: Інформаційно-аналітична доповідь / Науково-технічна спілка енергетиків та електротехніків України. – К., 2000. 10. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції: Монографія / *Шевцов А.І., Земляний М.Г., Дорошевич А.З.* – Д., 2004. 11. *Шевцов А.І.* Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: Монографія. – Д., 2005.

Надійшла до редакції 15.12.2008

I. Маркіна, д-р екон. наук, проф.,
О. Драган, здобувач

МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті розглядаються підходи до визначення основних моделей фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах. Акцентується увага на ваучерній схемі фінансування розвитку вищих навчальних закладів.

The determination basic types of models financing of higher education in foreign countries are examined in the article. Attention on the voucher chart of the financial providing of development higher educational establishments is accented.

Постановка проблеми. На сьогодні відбуваються суттєві зміни у фінансуванні державної системи вищої освіти у різних країнах, а також у механізмах розподілу бюджетних коштів між вищими навчальними закладами. Це обумовлено різким зростанням контингентів у системі освіти та обмеженістю бюджетних ресурсів, що вимагає підвищення ефективності використання державних (бюджетних) коштів і пошук альтернативних (позабюджетних) джерел фінансування. Досить суттєвий вплив на зміну форм і механізмів фінансування здійснює зміна характеру і змісту вищої освіти у зв'язку із необхідністю формування індивідуальних програм навчання, їх диверсифікації за змістом, строки і форми надходження освітньої послуги до споживача. Саме ці тенденції є характерними для багатьох країн з розвинутою ринковою економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансування розвитку вищої освіти

присвятили свої праці такі вітчизняні учені, як Антошкіна Л.І., Боголіб Т.М., Гельман В.М., Куклін О.В., Салига С.Я. та інші. Серед зарубіжних учених варто відзначити К.Ф. Александера, Дж.Д. Брюса, С.Л. Зарецьку, І.А. Майбурова, В. Ройтера, С.П. Соляннікову.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Інтеграція України до світової сфери освітніх послуг вимагає більш глибокого вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо диверсифікації джерел фінансування вищих навчальних закладів.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є розгляд основних моделей фінансового забезпечення розвитку вищої освіти у зарубіжних країнах та використання їх досвіду для України в умовах її інтеграції до світового освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Процеси, які на сьогодні відбуваються у фінансуванні вищої освіти, відображаються наступними моделями:

1. Фінансування, орієнтоване на потреби, – бюджетні кошти надходять прямо від держави до вищого навчального закладу (ВНЗ). У межах цієї моделі ВНЗ, які підписали угоду з відповідним державним органом, зобов'язуються готувати необхідних (із суспільної точки зору) спеціалістів за заздалегідь встановленими і узгодженими цінами. Переваги цієї моделі полягають у тому, що одночасно підвищується ефективність і мінімізуються витрати держави. Однак у цьому випадку відповідність запланованої підготовки кадрів реальним потребам ринку праці визначається ступенем точності відповідних прогнозних оцінок держави.

2. Придбання державою освітніх послуг у ВНЗ для певних цілей. Дана система фінансування вищої освіти орієнтована на ринок. ВНЗ беруть участь у конкурсах на отримання замовлення на підготовку спеціалістів. Перемогу здобуває ВНЗ, освітні послуги якого максимально відповідають умовам конкурсу (потребам суспільства), а витрати на навчання є оптимальними.

3. Фінансування ВНЗ, засноване на результатах їх роботи. Обсяг фінансування визначається такими показниками діяльності ВНЗ, як кількість випускників, чисельність студентів, зарахованих на першій курс, результати контролю знань студентів, кількість захищених дисертацій та ін [2].

4. Фінансування, яке здійснюється безпосередньо споживачами освітніх послуг і орієнтоване на попит і внутрішні потреби навчального закладу. У цій системі фінансування використовуються державні зобов'язання у вигляді купонів або сертифікатів (ваучерів), що передаються безпосереднім споживачам освітніх послуг. При цьому єдиним суттєвим обмеженням для студента є строк дії ваучера [5]. Як і в інших моделях фінансування вищої освіти, фінансування на основі ваучерів може доповнюватися додатково платою зі сторони студента. Саме сплата частини вартості навчання за рахунок власних коштів примушує студентів бути більш вимогливими до якості освітніх послуг; відповідно, така комбінація вважається найбільш ефективною.

У провідних зарубіжних країнах використовується до 4000 схем фінансування ВНЗ через випуск ваучерів [3, с. 61]. Вони відрізняються ступенем і характером державного регулювання у сфері вищої освіти залежно від наступних факторів: обсягу покриття ваучером вартості навчання у ВНЗ (повністю чи частково); існування преференцій для дітей із малозабезпечених сімей; механізму відбору потенційних студентів при високому конкурсі; можливості передачі ваучера із одного ВНЗ до іншого; наявності у даній системі фінансування недержавних ВНЗ; рівня охоплення ваучерною схемою системи вищої освіти; можливості вищих навчальних закладів встановлювати ціну за навчання вищу вартості виданих ваучерів.

Узагальнюючі оцінки змін у фінансуванні вищої освіти вказують на те, що більшість країн орієнтовані на віддачу у галузі наукових досліджень. Фінансування навчання на основі безпосередньо коефіцієнта продуктивності (результатів навчальної роботи) здійснюється лише у Данії, Швеції та Нідерландах.

У багатьох країнах існує плата за вищу освіту. Серед цих країн можна виокремити Австралію, Австрію, Бразилію, Китай, Угорщину, Нову Зеландію, Великобританію. В Австралії система оплати навчання є частиною комплексної угоди, відповідно до якої і уряд, і студенти повинні вкладати капітал у вищу освіту. У Великобританії з 1998 року студенти безпосередньо вносили плату за навчання, не навантажуючи місцеві бюджети збільшенням витрат на фінансування освітніх послуг і надання безкоштовної освіти.

Деякі країни дозволяють ВНЗ зараховувати певний відсоток студентів на основі повної плати за навчання. Це відноситься до тих студентів, які не пройшли за конкурсом на бюджетні місця. У цьому випадку, щоб поступити на контрактну форму навчання, необхідно набрати мінімально встановлену кількість балів. В Австралії дозволяється прийом на платне навчання з 1998 р. (до 25 % студентів), у Китаї з 1988 р., в Угорщині з 1997 р., а в Росії з 1992 року.

У країнах, де система платної освіти не дозволяється законодавством, для студентів може бути передбачена плата за надання окремих освітніх послуг, таких наприклад, як вступні іспити та навчальні матеріали. Або плата може стягуватися з груп студентів, що відвідують курси, тривалість яких перевищує встановлені норми (Чехія, Німеччина) чи за участь студентів у вивченні окремих програм (Єгипет). На сьогодні існує навіть тенденція, коли плата стягується із студентів заочної форми навчання, що відвідують заняття разом із студентами денного відділення.

Розглянемо особливості організації фінансування вищої освіти на прикладі деяких європейських країн з розвинутою ринковою економікою.

У Великобританії щороку Міністерство освіти і зайнятості публікує доповідь про основні задачі, цілі і пріоритети у галузі як вищої, так і загальної середньої освіти. На основі цієї доповіді незалежна від міністерства Державна Рада по фінансуванню вищої освіти розробляє та публікує план фінансування всіх ВНЗ країни. При фінансуванні ВНЗ у Великобританії враховується їх категорія – гуманітарні, технічні, медичні та ін. Існують також коефіцієнти, які враховують регіональні особливості ВНЗ, зокрема вартість комунальних послуг або проголошені пріоритети розвитку певних регіонів. Як правило, Державна Рада по фінансуванню вищої освіти визначає лише фонд заробітної плати викладацького складу (залежно від кількості студентів на одного викладача). Система фінансування вищої освіти у Великобританії – це система "фінансування за формулою", яка передбачає розподіл коштів залежно від показників прийому студентів, витрат праці викладачів та матеріалоемності їх навчання. У вигляді щорічних блок-грантів урядом розподіляється до 80 % всього обсягу фінансування вищої освіти.

У Німеччині федеральне міністерство фінансує в основному лише значні капітальні вкладення у ВНЗ – на будівництво та придбання приладів. Всі інші витрати покриваються лише міністерствами освіти земель. При цьому існує жорстке державно-директивне фінансування ВНЗ за конкретними видами витрат, включно із визначенням чисельності викладацького складу. ВНЗ у Німеччині не можуть вводити додаткові посади навіть за рахунок власних позабюджетних коштів [1, с.108]. Починаючи з 2000 року у Німеччині була прийнята система фінансування університетів, яка передбачала залежність обсягу наданих державних коштів від наступних кількісних показників: 37 % – фіксований бюджет ВНЗ; 50 % – залежно від кількості дипломів; 13 % – залежно від кількості студентів першого курсу.

Університети Фламандського співтовариства з 1991 року отримали значно більший ступінь самостійності у використанні фінансових ресурсів [4, с.64]. Бюджет університету складається з трьох частин:

1. Експлуатаційні фонди. Їх обсяг складається на 50 % із постійної суми і 50 % коштів регулюється відповідно до збільшення чи зменшення кількості студентів в університеті. Кошти експлуатаційних фондів призначаються для організації університетської освіти та наукових досліджень. Університети можуть вільно розпоряджатися

цими фінансовими ресурсами. Хоча існують деякі обмеження, наприклад, обсяг витрат на персонал не повинен перевищувати 80 % всієї суми коштів фонду.

2. Кошти на організацію та проведення науково-дослідницьких проектів, які фінансуються урядом країни.

3. Інвестиції приватних компаній у науково-дослідницькі проекти.

Університети повністю несуть відповідальність за використання фінансових ресурсів. У зв'язку з цим, важливою є проблема розробки критеріїв, на основі яких буде відбуватися розподіл фінансових ресурсів.

Більша частина фондів університетів Норвегії базується на різних державних грантах. Національна Рада досліджень щороку надає значні гранти для університетів. Гранти, що надаються суспільними або приватними фондами, Європейським Співтовариством, промисловими, державними і муніципальними агентствами, фінансують основну частину дослідницьких робіт в університетах. У Норвегії вища освіта є безкоштовною, проте студенти зобов'язані сплачувати за участь в організаціях соціального захисту, за житло та ін. Фінансова підтримка студентів заснована на стипендіях та позиках із Державного банку.

На сьогодні парламентські гранти надаються у вигляді загальних грантів для кожного університету. Бюджет кожного ВНЗ складається як окрема частина річного бюджету, схваленого Парламентом. Базовим критерієм при розробці бюджету ВНЗ у Норвегії є кількість студентів. При цьому фінансування засноване на дворівневій цінній системі. Одна ціна встановлюється для освіти нижчого рівня, інша – для навчальних закладів більш високого рівня і професійної освіти. Ціна містить у собі поточні витрати та вартість інфраструктурних послуг.

Розрахунок бюджету ВНЗ базується на основі бюджету попереднього року. Зростання обсягів фінансування відбувається для забезпечення додаткового набору студентів або інших витрат з урахуванням зміни цін і заробітної плати. Уряд також може здійснити і скорочення фінансування. Питання асигнувань на нові будівлі для університетів вирішуються Парламентом окремо і щороку. Ці витрати не відображаються університетськими бюджетами, адже вартість будівель входить до витрат на суспільні потреби. Утримання і поточний ремонт приміщень покривається за рахунок університетського бюджету.

Все більшого значення у Норвегії набуває питання розподілу фінансових ресурсів на основі досягнутих результатів. Університети можуть вільно розподіляти кошти бюджету між різними видами витрат.

Міністерство освіти Фінляндії розробило різні варіанти використання ваучерних схем і проаналізувало їх вплив на фінансовий стан університетів. Особлива увага при здійсненні цієї оцінки приділялася підвищенню ефективності функціонування університетів і системи фінансування вищої освіти загалом [4, с.73]. Були виокремлені 4 основні проблеми, характерні для сфери вищої освіти Фінляндії: слабкий зв'язок між попитом і пропозицією освітніх послуг; обмежена свобода вибору ВНЗ для студентів; недостатнє фінансування ВНЗ, засноване передусім на бюджетних коштах; реєстрація студентів більш ніж в одному університеті, що ускладнює вступ у конкретні ВНЗ інших претендентів.

Міністерство передбачає відкрити для кожного студента "спеціальний освітній рахунок" у комерційному банку на час його навчання, який буде реєструватися Центральною компанією по управлінню ваучерами.

Ваучери повинні дати можливість отримати вищу освіту протягом усього життя індивіда.

Реалізація політики фінансового забезпечення розвитку вищої освіти у Фінляндії передбачає визначення найбільш ефективної з 4 запропонованих уряду моделей:

1. Університети отримують державне фінансування на основі ваучерів. Держава вкладає кошти на спеціальний депозит по оплаті ваучерів, причому 1 ваучер покриває вартість навчання студента протягом 1 місяця у будь-якому університеті. За фактично надані освітні послуги університет знімає з рахунку певну кількість ваучерів (рівну кількості місяців навчання студента) і в обмін на них отримує фінансування від держави, яке диференціюється залежно від спеціальності.

2. На основі ваучерів розподіляється близько 30 % державного фінансування. Іншу частину грошових коштів Міністерство освіти розподіляє відповідно до результатів роботи університетів, приміром, враховуючи кількість магістерських ступенів, отриманих студентами.

3. Фінансування на отримання навчання надається студенту лише у тому випадку, якщо студент окрім навчання у своєму університеті вивчає певну кількість курсів в іншому. Це, на думку уряду, сприяє розвитку кооперації між університетами і мобільності студентів в умовах інтеграційних процесів.

4. Модель поступового розвитку. Метою моделі є поступова модернізація існуючої системи у напрямі ваучерної системи фінансування. Кожен громадянин отримує після народження певну кількість ваучерів, які він може використати протягом свого життя у будь-якому навчальному закладі системи вищої освіти. Передбачається, що вартість ваучера буде фінансуватися за рахунок державного бюджету або місцевих органів самоврядування. Якщо всі отримані ваучери використані, то студент повинен самостійно сплачувати вартість подальшого навчання.

Висновки. Отже, зарубіжні країни використовують різні підходи до побудови механізму фінансування освіти, особливо у частині розподілу державних коштів між університетами. Таким чином, державне стимулювання збільшення кількості джерел фінансування освітньої сфери повинно сприяти зростанню рівня платоспроможного попиту на ринку освітніх послуг, забезпеченню доступності вищої професійної освіти для різних категорій населення, зростанню обсягів фінансових ресурсів вищих навчальних закладів. Залучення фінансових ресурсів підприємств, поширення практики обов'язкового кредитування громадян для здобуття вищої освіти дозволить компенсувати нестачу фінансових ресурсів у вищих навчальних закладах в умовах обмеженого бюджетного фінансування та низького рівня платоспроможності населення.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Сучасні умови інтеграції України до світової сфери освітніх полуг вимагають подальшого вивчення особливостей основних моделей фінансового забезпечення розвитку вищої освіти у зарубіжних країнах з метою використання їх досвіду та наробок у вищих навчальних закладах нашої держави.

1. *Александр К.Ф.* Новое в государственной политике финансирования вузов в странах Запада // Экономика образования. – 2001. – № 3.
2. *Американский опыт финансирования вузов по результатам деятельности.* – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.srcc.msu.su>.
3. *Зарецкая С.Л.* Ваучерное финансирование высшего образования (опыт зарубежных стран) // Экономика образования. – 2002. – № 1.
4. *Ларионов М.В.* Обзор систем высшего образования стран ОЭСР. – М., 2007. 5. A European science agency? // Outlook on science policy. – 2008. – № 1.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

В статті вивчено міжнародний досвід діяльності страхових посередників та розроблено рекомендації щодо удосконалення діяльності страхових посередників в Україні.

The article presents the international experience of insurance intermediaries and recommendations for improving the activities of insurance intermediaries in Ukraine.

Постановка проблеми. Проведення структурної перебудови економіки обумовлює необхідність подальшого пошуку шляхів розвитку національного страхового ринку, одним з яких є удосконалення діяльності страхових посередників. Можна стверджувати, що існуюче об'єднання страхових посередників в Україні носить доволі формальний характер, характеризується відсутністю системності та публічності інституту страхового посередництва. На нашу думку, головні причини цього полягають у наступному: на сьогодні номінальне управління вітчизняними страховими посередниками здійснюється представниками закордонних страховиків, для яких внутрішні проблеми українського ринку не є пріоритетними; підходи вітчизняних посередників, як і діяльність більшості вітчизняних страхових компаній, переслідують короткострокові цілі – отримання надприбутку.

Спроби перенесення найбільш цінного закордонного досвіду на український страховий ринок, безумовно, заслуговує поваги. Але, на думку науковців, проблема полягає не у незнанні українськими фахівцями закордонного досвіду або у відсутності сприятливих законів, а у відсутності професійного і неполітизованого контролю за дотриманням вже існуючих законів.

Іншими словами, проблема якості страхового ринку полягає у відсутності ефективних механізмів контролю за його діяльністю. Ринкові механізми підвищення якості поки що не є дієвими, в такій ситуації доцільним є створення інших. Саме тут може стати в нагоді досвід розвинених країн.

На нашу думку, таким механізмом може стати суспільний контроль за діяльністю учасників страхового ринку. Вирішення цієї проблеми стане поштовхом до вирішення решти проблем, в тому числі поживлення діяльності страхових брокерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження діяльності посередників на страховому ринку на сьогодні приділяється надзвичайно пильна увага. Дослідження таких вчених як В.Д. Базилевича, О.Д. Заруби, М.С. Жилкиної, І. Мікеладзе, І.А. Габідуліна торкаються проблем взаємодії даних суб'єктів страхового ринку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проте деякі особливості діяльності страхових посередників на ринку страхових послуг лишаються невисвітленими та потребують подальших досліджень. Так, саме брак систематизованої інформації щодо вивчення міжнародного досвіду діяльності страхових посередників пояснює актуальність та обґрунтовує визначення цілей даної статті.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою даної статті є вивчення міжнародного досвіду діяльності страхових посередників та розробка рекомендацій щодо удосконалення діяльності страхових посередників в Україні.

Викладення основного матеріалу. Досвід європейських країн свідчить про необхідність державного регулювання як страхових компаній так і страхових посередників. Це є умовою успішного розвитку страхового ринку та гарантією захисту інтересів споживачів страхових послуг.

Інститут страхового посередництва в провідних країнах позитивно впливає на ринок праці, зокрема на появу більшої кількості робочих місць (штатних та поза штатних), сприяє зростанню рівня зайнятості населення. В різних країнах в сфері страхування працює до 1-1,5 % населення, включаючи незалежних агентів, сумісників та учасників мереж багаторівневого маркетингу.

Правові основи регулювання діяльності страхових посередників закладаються в спеціальному страховому законодавстві, яке в різних країнах має свої особливості. Однак останнім часом національне законодавство різних країн набуває спільних рис. Особливо цьому сприяє європейська інтеграція в межах ЄС. Тут прийняті міждержавні нормативні акти, основними з яких в області регулювання страхового посередництва є Директива ЄС "Про посередників" № 77/92/CEE, 1976 р., Рекомендації комісії щодо страховим посередників № 92/48/CEE от 18.12.91 р. тощо [5].

Страховими посередниками можуть бути страхові агенти і страхові брокери. Для роботи з фізичними особами частіше за все використовуються агентські мережі, а з корпоративними клієнтами – брокери. Крім того, в сучасних умовах брокери часто надають посередницькі послуги з перестраховування. Все це формує специфічні методи регулювання посередницької діяльності.

Страхові агенти діють від імені і за дорученням страховика, а брокери – від свого імені за дорученням страхувальника або страховика. Агент виступає як учасник ринку з боку пропозиції страхових послуг, тобто для нього пріоритетними є інтереси страховика, тому і регулюється діяльність агентів, як правило, не окремо, а разом зі страховиками. Страховий брокер в розвинених країнах зазвичай виступає на користь страхувальника (перестраховальника), тому діяльність брокерів регулюється державою відособлено, за допомогою спеціальних форм і методів.

Страхові агенти працюють на підставі цивільно-правових договорів (а у ряді випадків – і на підставі трудових договорів). У деяких країнах діє принцип винятковості, відповідно до якого окремим видам страхових агентів дозволяється працювати від імені тільки одного страховика. Страхова компанія, як правило, об'єднує агентів в рамках певних структурних утворень (агентств), які можуть бути організовані як за лінійним принципом (кожен агент вступає в безпосередню взаємодію з компанією, що наймає його, – так зване просте агентство), так і у вигляді агентських мереж пірамідального типу (у яких кожен агент підкоряється юніт-менеджеру, а той в свою чергу – менеджеру вищого рівня). Законодавством більшості країн не заборонено створення в страхуванні мереж багаторівневого маркетингу, коли один учасник мережі продає іншому не тільки страховий поліс, на і право працювати агентом, продаючи поліси новим учасникам мережі, і отримує при цьому відсотки від продажів, проведених на всіх нижніх рівнях.

Страхові брокери – економічно незалежні учасники ринку, самостійні суб'єкти підприємницької діяльності; вони співпрацюють одночасно з багатьма страховими компаніями. Згідно Закону України "Про страхування", страховий брокер – це "юридичні особи або громадяни,